

ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ПРЕСОВОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

© Вовк Н.С., 2013

Розглянуто організаційну структуру пресової служби Української Галицької Армії в процесі її формування та діяльності. Зосереджено увагу на завданнях і значенні окремих відділів пресової служби у системі документно-інформаційного забезпечення війська.

This article deals with the current problem of the organizational structure of the Ukrainian Galician Army's press service during its formation and activities. It focuses the attention on the aim and the importance of the specific press service's departments in the system of the documents and information supply of the troops.

Дослідження військово-політичної історії України ХХ ст., зокрема періоду війн і Національно-визвольних змагань 1914–1921 рр., має виняткове значення для характеристики боротьби українського народу за державну незалежність і соборність. У цьому випадку збройні сили завжди були вирішальним чинником існування державних утворень, особливо в умовах зовнішньої агресії.

У процесі виникнення і формування Західно-Української Народної Республіки фактично розпочався процес будівництва Збройних сил краю, як регулярної, постійної, кадрової армії на основі військового обов'язку. Сам процес формування та становлення боєздатної УГА був тісно пов'язаний не лише з організацією її бойових частин, але й добре налагодженою документно-інформаційною системою забезпечення війська. Однією із складових структур УГА, які працювали в руслі інформування армії, виступала пресова служба. Ця інституція займала важливе місце в історії українських національно-визвольних змагань, про що свідчили прагнення військового керівництва, незважаючи на складні суспільно-політичні обставини, піднести роль пресової служби і тим самим покращити інформування вояцтва про діяльність уряду і тогочасні події загалом.

Якщо діяльність зовнішньоінформаційних пресових осередків урядів УНР була предметом аналізу сучасних українських дослідників, то внутрішня робота та структура інформаційних служб УГА вимагає детальнішого дослідження.

З утворенням 9 листопада 1918 р. Державного секретаріату військових справ (ДСВС) у складі уряду ЗУНР розпочалось планомірне військово-будівництво. У складі ДСВС були створені відділи: пресовий, письменний і духівництва, а при Начальній Команді Галицької Армії (НКГА) – відділ духівництва і Пресова Квартира. Водночас Пресова Квартира УГА складалась із організаційного, видавничого, інформаційного, історичного, вічевого, бібліотечного та театрального відділів [7, с. 126]. Відповідно до цього, у корпусах і бригадах створювались референтури пропаганди й духівництва. Пресовий відділ з грудня 1918 по травень 1919 рр. видавав для керівного складу УГА “Вісник Державного Секретаріату Військових Справ”, який з червня 1919 р. змінив назву на “Вісник Українського Війська”. Одночасно створювались також референтури пропаганди при Міністерстві НКГА, корпусах і бригадах, Пресова Квартира, армійські газети, Преподобництво (Інститут військових духівників), Відділ освіти і Фронтний театр [12, №19 – 10 квітня]. Варто зазначити, що для творення власних інформаційних служб УГА мала добрий взірєць – Пресову Квартиру Українських Січових Стрільців, яка діяла упродовж 1914–1918 рр. Діяльність Пресової Квартيري охоплювала широкий спектр ідеологічних, організаційних, видавничих, культурно-освітніх заходів. Проте інформаційна справа, видання часописів і управління військовою пресою були одним із головних завдань Пресової Квартيري, яка була створена “для планового ведення та доцільного керування широким та різноманітним духовним та культурним життям і творчістю УССтрільцтва” [9, с. 140].

Незважаючи на труднощі, які виникали під час формування окремих відділів, Пресова Квартира УГА зуміла розгорнути широкомасштабну діяльність і відіграла важливу роль в

інформаційному забезпеченні війська. Першим її керівником був призначений відомий галицький педагог та журналіст сотник Іван Герасимович (пізніше просвітянський діяч в Галичині, редактор журналу “Рідна школа”, помер у Берліні у 1942 р.) [17, с. 105]. У листопаді 1919 р. І. Герасимовича замінив сотник Осип Левицький, професор гімназії в Станіславові, окружний військовий комендант у Бережанах [17, с. 106]. З початком організації Пресової Квартури НКГА передбачалось створити кілька відділів, а саме: начальних референтів, організаційно-інструкторський, відділ преси та видавництва, культурно-освітній, літературно-бібліотечний, відділ експедиції та контролю, історико-архівний [1, оп.1. Спр.117. Арк.4–14 зв]. Проте згодом самі назви і функції відділів дещо змінилися. Так, у кінцевому варіанті організація Пресова Квартура УГА складалась з семи відділів: організаційного (начальник – четар І. Онищук); видавничого; вічевого – організація мітингів (начальник – А. Озарків); історичного (начальник – М. Федюшка-Євшан, з 23 листопада 1919 р. І. Кривецький); інформаційного (начальник – С. Ткачівський); бібліотечного (начальник – П. Івасевич); театрального-музичного (референт – П. Артемович) [6, с. 332].

Кожен відділ мав відповідну структуру і ділянку роботи. Так, організаційний відділ організував і керував ідеологічною і культурно-освітньою роботою в усіх частинах армії [13, с. 78]. Йому, зокрема, були підпорядковані Бюро пропаганди корпусів, старшини освіти корпусів і бригад, які широко використовували в роботі військові видання; відділ стежив за правильним розподілом часописів [1, оп.1. Спр.117 Арк. 4зв–5зв.].

Видавничий відділ відповідав не тільки за часописи УГА, але й за брошури з історії, географії України, випуск листівок-“метеликів” тощо. Відділ контролював також їх вихід у світ [1, оп.1. Спр. 117. Арк. 4зв–5зв.]. За участю відомих літераторів В. Бобинського, Р. Заклинського, С. Масляка, а також І. Герасимовича відділ підготував власний календар “Український прапор” на 1920 р. (до нього увійшло багато спогадів, оповідань, поетичних творів і публіцистичних статей) [17, с. 143].

Вічевий відділ, очолюваний А. Озарківим, колишнім учителем і здібним оратором, головну увагу зосереджував на праці серед населення. Зокрема організував віча з актуальних питань життя армії і держави. Так, 4 травня 1919 р. за участі майже 5 тис. вояків залоги і жителів Рогатина відбулося віче, на якому виступали К. Левицький, сотник В. Мечник, представники громадськості міста. 6 травня подібне віче було організовано в Бурштині, де виступив також Начальний духівник НКГА о. А. Калята. На вічах нерідко приймалися ухвали та заклики до населення [10, 11 трав.]. У ті ж дні відбулися великі віча в Коломиї і Чорткові. У Коломиї з доповіддю про становище на фронтах виступив міністр І. Макух, який закликав учасників віча напружити зусилля для оборони Батьківщини [10, 13 трав.]. У багатьох селах і містах були проведені віча, спрямовані на боротьбу з дезертирством. Після переходу Збруча на вічевий відділ лягло особливе навантаження. Майже щоденно, разом з Відділом освіти, його працівники проводили віча-мітинги, які справляли на місцевих жителів велике враження.

Історичний відділ очолював талановитий організатор, публіцист і письменник Микола Федюшка-Євшан. З його ініціативи у липні 1919 р. командував УГА видав наказ командирам корпусів, бригад і полків приступити до написання історії військових частин і підрозділів від куреня до корпусу [17, с. 125]. Для цього була створена відповідна структура. Відділ, у якому працювали Ю. Шкрумеляк, Г. Колцуняк, організував публікації в армійських газетах з історичної тематики, на відзначення пам'ятних історичних подій. Після смерті М. Федюшки-Євшана (23 листопада 1919 р.) його посаду обійняв четар Іван Кривецький [5, с. 329]. Головним завданням історичного відділу був збір матеріалів і документів з історії УГА, пропаганда через періодичну пресу героїчних традицій українського народу і його війська. Відділу вдалося зібрати чимало цінних свідчень бойової історії. На жаль, багато матеріалів, переважно неопублікованих, були знищені під час катаклізмів війни з денікінцями і більшовиками та катастрофи УГА у квітні 1920 р.

Інформаційний відділ очолював молодий, але, за словами О. Левицького, “незвичайно працюючий і здібний четар (Семен) Ткачівський”. Відділ збирав відомості про події в Україні і у світі, прослуховуючи радіопередачі та реферуючи часописи, на підставі яких готував матеріали для військової преси, бюро пропаганди УГА, контролював надходження часописів та їх використання [1, оп.1. Спр.117 Арк. 14–14зв.].

Бібліотечний відділ під керівництвом хорунжого Ф. Івасевича користувався великою популярністю серед стрільцтва. Він мав Центральну бібліотеку при НКГА і кілька десятків похідних

бібліотек у військах, постійно дбав про поповнення книжкового фонду. Звичайно, умови для придбання книг у часи війни були несприятливими. На початку квітня 1919 р. керівництво Пресової Квартири ініціювало звернення НКГА (було опубліковане в пресі) до української громадськості, державних і приватних інституцій ЗУНР. НКГА закликала допомогти укомплектувати літературою армійські бібліотеки, пропонувала “зібрати і надіслати до корпусних команд книжки, брошури, річники, днівники і місячники, взагалі все, що може бути духовим кормом стрільця. Спішіть, а стане Вам подяка армії і кожного стрільця зокрема!” [12, 14 верес.]. З боку бібліотечного відділу робилося все, щоб друковане слово, книжка й газета стали доступними для кожного стрільця.

Театральний відділ очолював поручник Петро Артимович. Цей відділ здебільшого займався опікою фронтового театру НКГА – “Новим Львівським театром” з трупою К. Рубчаків у складі 43 осіб. Окрім того, у військах існували невеликі аматорські театральні трупи, які особливо активно діяли на Правобережній Україні влітку 1919 р. Як відзначає О. Левицький, надзвичайно вагомим внеском у культурно-освітню роботу Пресової Квартири була діяльність фронтового театру НКГА, де працювали такі актори: А. Бучма, М. Крушельницький, І. Рубчак, М. Бенцель і неперевершена Катерина Рубчаків. “Театральна дружина, – згадував О. Левицький, – дала у Вінниці протягом жовтня й листопада цілу низку прегарних вистав і заля міського театру була завсіди вщерть вивопнена так українською, як і російською публікою” [5, с. 329].

Визначне місце у структурі Пресової Квартири займав “Відділ для освіти при команді Етапу УГА” (відділ освіти), створений на початку серпня 1919 р. Спочатку відділ дислокувався у Кам’янці-Подільському, згодом переїхав до Жмеринки. Його засновником і начальником був колишній директор гімназії, старшина австрійської армії сотник УГА Осип Левицький (пізніше видатний діяч Пласту, редактор його видань, виїхав у США) [2, с. 126]. Відділ мав два напрямки діяльності: “Поглиблювати освіту нашого вояцтва та скріплювати в нього народно-патріотичного духа, – писав О. Левицький, – але й нести одночасно освіту між селянські маси, будити й розбудовувати в них національну свідомість та переконувати їх в необхідності діяти для добра та визволення рідної землі. На цих основах мав згодом постати в рамках УГА потужний центр – апостольська організація науки та національного виховання” [5, с. 320]. Підкреслюючи важливу роль цієї ділянки роботи, начальник відділу писав: “Уважаю, що значення її для угрунтування української національної свідомості серед народних мас України та двигнення ідеї української державности далеко важніше, чим усі добутки оружжя. Бо щойно після угрунтування національної свідомості здобутки зброї можуть мати тривкість” [6, с. 64].

Спочатку полем діяльності Відділу освіти були частини запілля УГА: запасні й етапні сотні і курені, шпитали та інші установи. Невдовзі сфера діяльності Відділу освіти була поширена на війська усієї армії. Сотник О. Левицький комплектував його здібними працівниками. У ньому, зокрема, діяли учителі з Рогатинщини, видатний промовець А. Озарків, богослов і здібний пропагандист В. Апостол, просвітянський діяч Ф. Івасевич, вдалий організатор віч і оратор Ю. Стефанюк, диригент, музичний референт І. Сенюта, актор і референт театру Костів та інші [17, с. 145]. При відділі була створена добра бібліотечна мережа, 20 похідних бібліотек, якими частини обмінювалися між собою. Через відділ поширювалися армійські урядові часописи, видавалися і розповсюджувалися листівки з відозвами до військ або населення з актуальних питань. Так, як зауважує О. Левицький, лише у серпні–вересні 1919 р. було видано 30 тис. листівок [6, с. 71]. У галузі культосвітньої роботи відділ тісно співпрацював із структурами, створеними згідно з розпорядженням НКГА: у корпусах – бюро пропаганди, у бригадах, полках, куренях та окремих підрозділах – старшинами освіти, визначеними наказами своїх частин. Для стрілецтва створювалися курси для неписьменних, лекторії з історії України, організувалося читання газет, художньої літератури.

Під час перебування УГА на Правобережжі, де населення, за свідченням О. Левицького, “...через недостачу рідної школи й власного духовного проводу та через планове гноблення розвою національної свідомості різнорідними опричниками російського загарбника, вражало своєю несвідомістю та обмеженим світоглядом, що граничив з темнотою” [5, с. 326]. Тільки за перші місяці перебування у Жмеринці в навколишніх селах було проведено 18 багатолюдних віч, які часто закінчувалися виступами стрілецьких хорів або виставами театральної трупи. Засновувалися товариства “Просвіти” та їх читальні, гуртки ліквідації неписьменності. Стрілецький хор відділу постійно гастролював селами і

містечками Наддніпрянщини. Паралельно з Відділом освіти значну роботу у цьому напрямку вели пропагандистсько-виховні структури корпусів, бригад і полків УГА. Вони сприймали українським населенням з надзвичайним ентузіазмом і знаходила позитивний відгук.

Слід зазначити, що в умовах перебування УГА за межами Галичини, важких боїв на двох фронтах – більшовицькому і денікінському, у часи, коли армію буквально шматувала повальна епідемія тифу, підтримувати високий моральний дух вояків було нелегко, від працівників Пресової Кватири, пропагандистського апарату корпусів і бригад, польового духовенства для підтримки боєздатності стрілецтва вимагалися величезні зусилля. Поручник М. Островерха, який отримав завдання написати історію 10-ї Яворівської бригади, згадував, як комбриг сотник Ф. Кондрацький, начальник відділу розвідки і пропаганди сотник Ю. Кополов, польовий духівник бригади о. В. Демчук щирим словом впливали на воїнів. “Наша пропаганда щиро і просто ширила думку: трималися ми разом у днях наших переможних походів, у важких боях від Львова до Києва, – писав він у своїх спогадах, – то тримаймося разом і в цю важку і прикру хвилину. Треба слухати наш військовий провід, що увесь час із нами й увесь час його задуми чесні і добрі” [8, с. 123].

Восени 1919 р. велике навантаження лягло на плечі видавничого відділу Пресової Кватири. Продовжували виходити армійські газети. В одному з номерів “Козацького голосу” (орган 1-го Галицького корпусу), між іншим, опубліковано допис з критикою діяльності Пресової Кватири і пропагандистського апарату. У статті “Як агітують більшовики?” повідомлялося про надзвичайну активність останніх. Зокрема, армійський потяг пропаганди більшовиків провів за короткий час серед населення Правобережжя 12 мітингів, на яких були присутніми 11 тис. осіб, а також організував 14 лекцій для 8 тис. осіб, видав 45 відозв і розповсюдив 3 тис. книг і брошур. Пресова Кватирка УГА, яка, між іншим, разом із фронтовим театром НКУГА майже постійно пересувалася у потязі, з розумінням поставилася до критики [4, 3 квіт.].

Незважаючи на складні умови війни, Пресова Кватирка організувала й кінообслуговування воїнів УГА за допомогою стаціонарних кіноустановок залог, шпиталів, а також пересувних кіноустановок – для фронтових частин. Як зазначає сучасний дослідник В. Футулійчук, у ті часи кіно ще не стало, за ленінським висловом, одним з найпотужніших засобів пропаганди, а служило наразі засобом розважання. Отож, у репертуарі армійської кінофікації були здебільшого голлівудські та трофейні російські психологічні драми: “Жінка і паяц”, “Тайфун”, “Тайни ієрогліфів”, історична драма про наполеонівські часи “З вершин могутності в ніщо”, комедія “Танець серед вогнів” та ін. [17, с. 115].

Підсумовуючи діяльність Пресової Кватири УГА, слід відзначити, що у складних умовах безперервних бойових дій її працівники зробили вагомий внесок у забезпеченні армії документно-інформаційним матеріалом. “Ми сповнили наше історичне завдання, – писав один із її керівників Микола Федюшка-Євшан. Наша боротьба в Галичині і над Дніпром, наша культурна праця тут, в Великій Україні, безслідно пропасти не можуть. Нехай ми згинемо й усі, до ноги, ми станемо погноєм для грядущих поколінь, які оцінять нашу працю й черпати будуть з нашої муки собі свідомість, ідею, силу” [3, с. 330].

Отже, можна констатувати, що пресова служба УГА мала чітку логічно побудовану структуру та виступала як окрема інформаційна служба НКГА, головне завдання якої полягало в координації ідеологічних, організаційних, видавничих, культурно-освітніх заходів. Однак справа забезпечення війська інформацією шляхом видання часописів була пріоритетним завданням Пресової Кватири, яка виступала організатором у забезпеченні документно-інформаційним матеріалом військовика.

1. ЦДАВО України: Ф. 2188. 2. Енциклопедія українознавства. – Т. 4. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1994. – С. 1269. 3. Євшан М. Великі роковини / М. Євшан // Українська Галицька Армія. – Т. 1. – С. 330–332. 4. Козацький голос. – 1919, 3 квіт. 5. Левицький О. Пропаганда і преса / О. Левицький // Українська Галицька Армія. – Т. 1. – С. 329–332. 6. Левицький О. Галицька армія на Великій Україні: спомин з часу від липня до грудня 1919 р. / О. Левицький. – Відень, 1921. – 190 с. 7. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут Східно-Центральної Європи, 1998. – 469 с. 8. Островерха М. Блиск і Темряви / М. Островерха. – Нью-Йорк, 1966. – 208 с. – С. 123 9. Ріпецький С. Українське Січове

Стрілецьтво / С. Ріпецький // Червона калина. – Нью-Йорк, 1956 – 360 с. 10. Република. – 1919, 11 трав. 11. Стеблій Ф. Іван Кревецький – вчений і бібліотekar // Миколаївщина: зб. наук. ст./ Ф. Стеблій / Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України; відп. ред. Л. Войтович. – Львів, 1998. – Т. I. – С. 224–237. 12. Стрілець. – № 19. – 1919. 10 квітня. 13. Сегеда С.П. Порівняльний аналіз тематичних напрямів військової преси Армії УНР та УГА (1919 р.). / С.П. Сегеда // Гілея: наук. вісник: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – К., 2010. – Вип. 34. – С. 72–79. 14. Сегеда С.П. Окремі питання управління пресою українських збройних формувань 1919 року / С.П. Сегеда // Гілея: наук. вісник: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – К., 2010. – Вип. 30. – С. 106–113. 15. Ткачук П.П. Сухопутні війська України доби революції 1917–1921 рр. / П.П. Ткачук. – Львів: ЛІСВ. – 2009. – 311 с. 16. Томюк І.М. Галицька армія у боротьбі за державність і соборність України (1918–1920). / І.М. Томюк: дис. ... канд. іст. наук: за спец. 20.02.22 “Військова історія”. – Львів, 2004. – 227 с. 17. Футулуйчук В.М. Військово-патріотичне виховання у Галицькій армії / В.М. Футулуйчук: дис. ... канд. іст. наук за спец. 20.02.22 “Військова історія”. – Львів: ДУ “Львівська політехніка”, 1999, – 199 с. 18. Хімяк О.М. Українська преса другої половини ХІХ – початку ХХ ст. як чинник формування національної свідомості українців Галичини / О.М. Хімяк: автореф. дис. ... канд. іст. наук за спец. 07.00.01 “Історія України”. – Львів, 2006. – 18 с. 19. Шанковський Л. Українська Галицька армія: Воєнно-історична студія / Л. Шанковський. – Львів: НТШ. – 2010. – 396 с.

УДК 94(477)“1918/1919”

Н.В. Шумінська

Національний університет “Львівська політехніка”

ДИНАМІКА ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ПІД ЧАС УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ

© Шумінська Н.В., 2013

Показано чисельність особового складу Галицької Армії на різних етапах Україно-польської війни. Вказано причини, внаслідок яких відбувалися зміни у чисельності галицького війська.

The overall strength of the Galician Army is shown at different stages of the Ukrainian-Polish wars. The reasons are specified due to which there were changes in number of the Galician Army.

Питання, пов'язані із Галицькою Армією були, є і будуть залишатися актуальними ще багато століть. Адже ця епоха є частиною нашої історії, нашим спадком. У цей період народилися та зростали наші діди та прадіти, котрі із захопленням розповідають про ті часи, про відвагу простих українців. Звичайно у цій сфері вже проведено чимало досліджень такими відомими істориками, як: Л. Шанковський [3], М. Литвин [2, 4, 11], М. Ковальчук [1], П. Ткачук [5] та ін. Проте питання про чисельність особового складу відіграє другорядну роль у цих працях. Зміна чисельності особового складу, яка подана в хронологічному порядку із зазначенням причин цієї зміни на різних етапах війни, взагалі відсутня. Тому це питання потребує подальшого детального дослідження.

Відомий український військовий історик Л. Шанковський, автор найґрунтовнішої на сьогодні праці з історії УГА, не випадково звернув особливу увагу на брак документальних джерел для визначення чисельності УГА у Визвольній війні 1917–1920 рр. Не маючи оригінальних документів Галицької Армії про чисельність її частин, дослідники приречені “блукати” серед власних припущень і сумнівних цифр, достеменність яких годі перевірити [1, с. 31].

Утворення регулярної Галицької Армії (ГА, згодом – Українська Галицька Армія) почалося фактично з першолистопадового повстання, коли за ініціативи міських і повітових військових комісарів у краї виникали озброєні загони добровольців [2, с. 85]. “Кристалізаційним ядром” УГА стали не дуже численні на той час в краю галичани, змобілізовані в австрійську армію. Це ядро